

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030.

STRATĒĢISKĀS DILEMMAS

Stratēģijas izstrādes process aizsākās ar Pamatziņojuma izstrādi, kurš iezīmēja stratēģijas veidošanas virzienus un uzstādīja tēmas un jautājumus, kas būtu jāuzrunā gala dokumentā. Pamatziņojuma un analītisko ziņojumu identificētās un analizētās tēmas tika apspriestas deviņās prāta vētrās, kuru gaitā tika noformulētas divdesmit stratēģiskās dilemmas. Stratēģiskās dilemmas tika analizētas piecos publiskajos forumos un sešos tematiskajos semināros un šī procesa rezultātā tās tika savstarpēji sasaistītas dilemmu kokos.

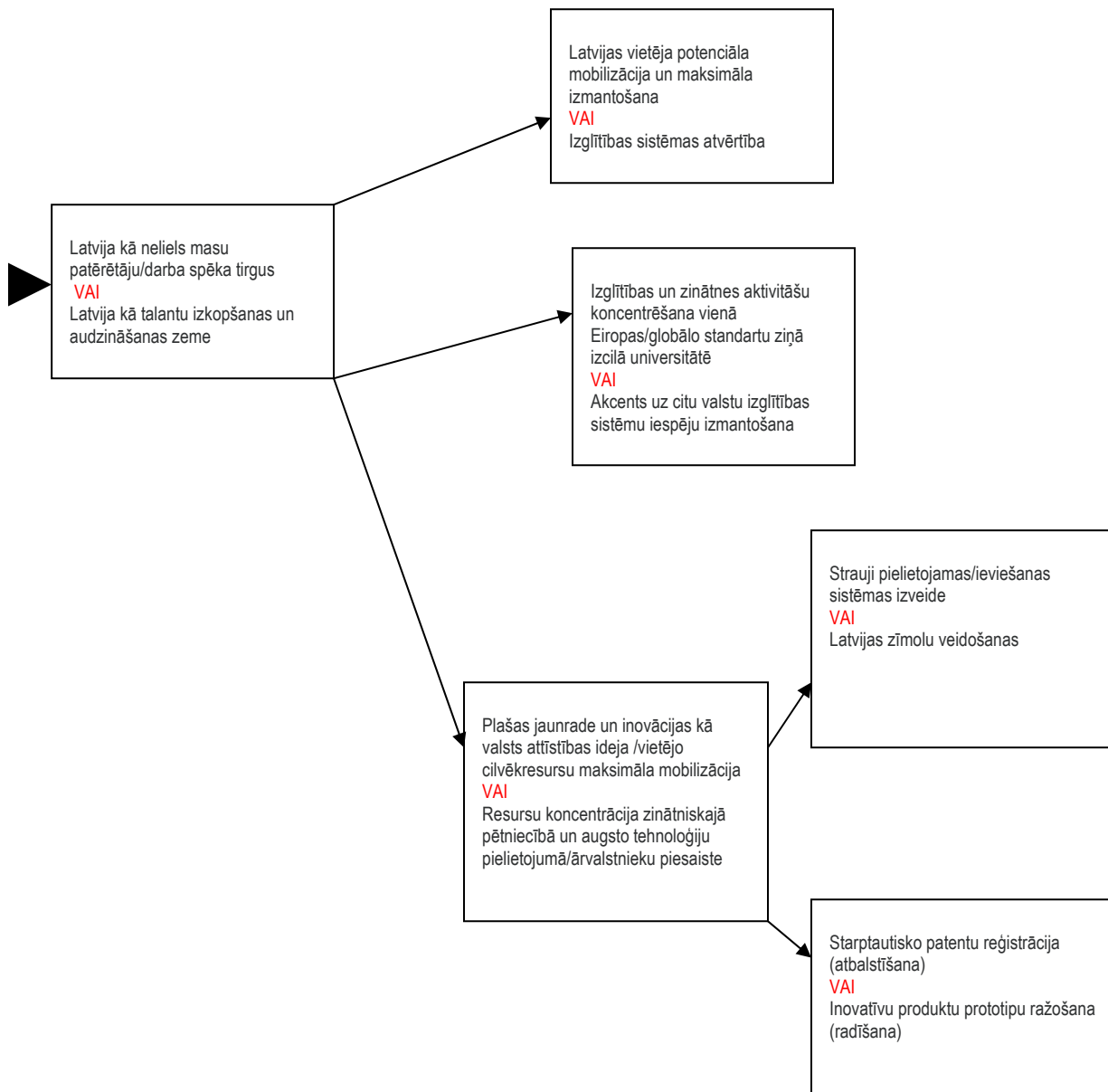
Dilemmu tēmas skar, vai nu jautājumus, kuru risinājumi ir ar vidēja termiņa vai ilgtermiņa sekām, vai arī tos, kuru risināšanas process ir ilglaicīgs¹. Bet netiek skartas problēmas, kuras, lai arī ir būtiskas attīstībai, tomēr ir īstermiņa (piemēram, inflācijas samazināšana), vai arī tēmas, kurās jau ir izdarītas praktiski negrozāmas izvēles (piemēram, eiro ieviešana). Stratēģisko dilemmu atrisinājums var būt nevis vienas alternatīvas izvēle un otras atmešana; tā var būt arī prioritāšu noteikšana apstākļos, kad nevar īstenot visus rīcības virzienus uzreiz, vienlaicīgi un vienādos apmēros.

Izklāsta gaitā vispirms tiek piedāvāts alternatīvu formulējums, kam seko īss paskaidrojošs izvērsums un jautājumi sabiedriskās līdzdalības pasākumiem (forumiem, ekspertu diskusijām, medijiem). Dilemmas ir numurētas un sadalītas tematiskos blokos, bet teksta nobeigumā ievietos saraksts ar nenovēršamajiem stratēģijas īstenošanas virzieniem (*no regret moves*), kurus nāksies īstenot pie jebkura no scenārijiem.

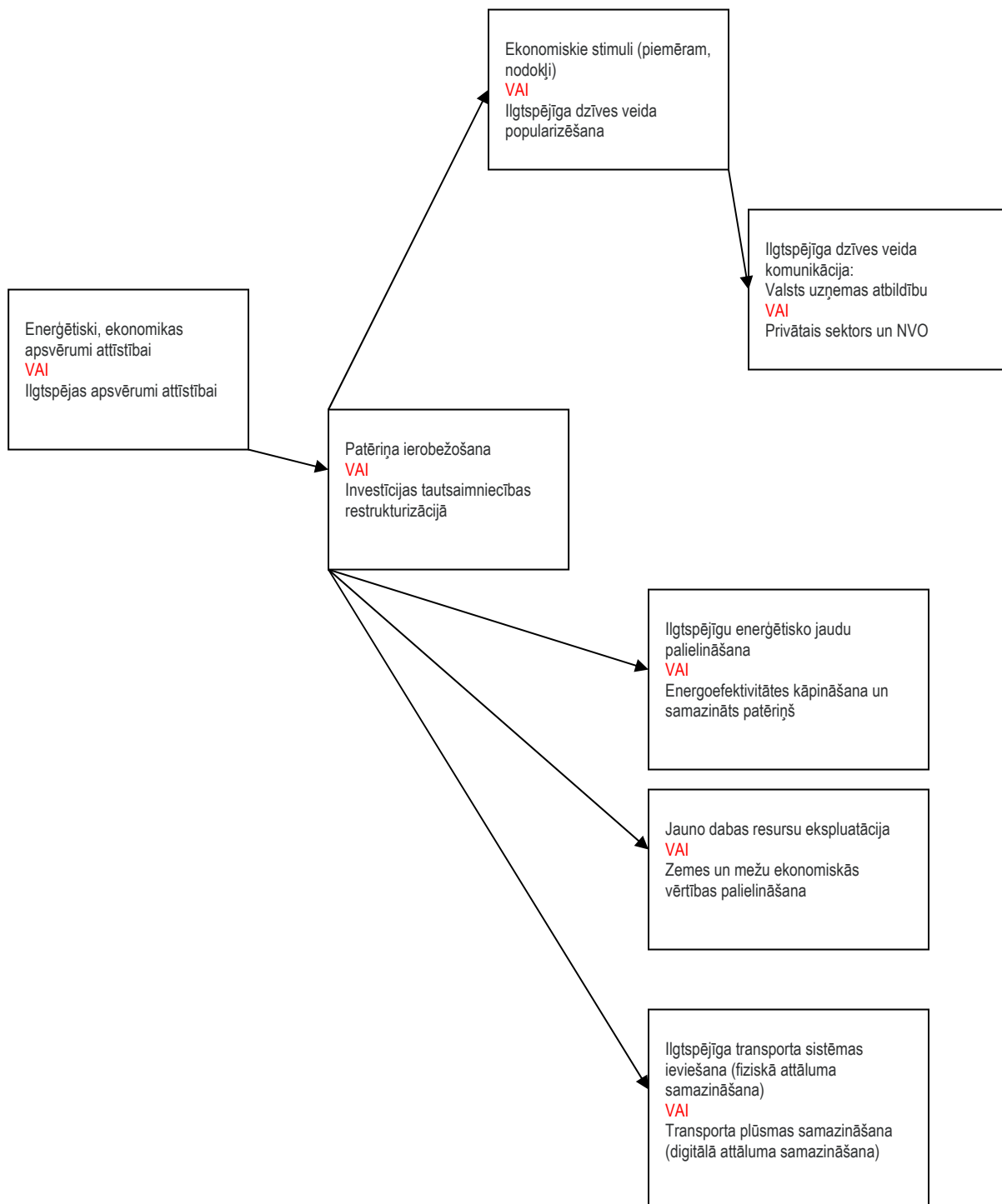
¹ Piemēram, mainīt apmācības struktūru sākumskolā iespējams var dot gala rezultātu tikai pēc 12 gadiem. Līdzīgi arī iedzīvotāju paradumu maiņa ir vismaz vidējā termiņa uzdevums.

DILEMMU KOKI

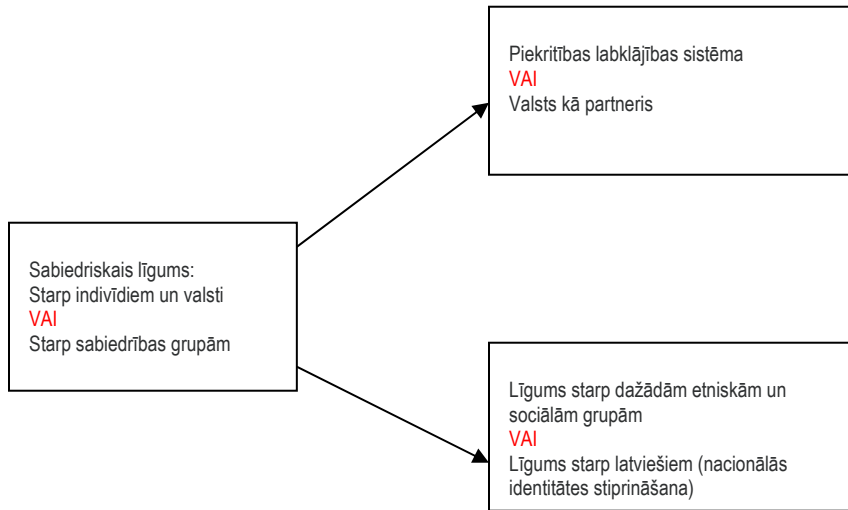
RADOŠUMS UN TALANTI KĀ KONKURĒTSPĒJA

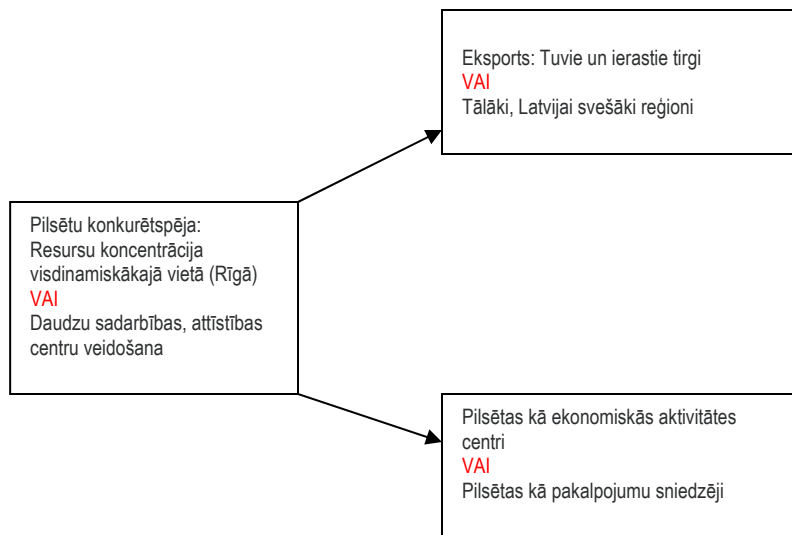
ILGTSPĒJĪGA ATTĪSTĪBA

VALSTS KĀ ĀTRSPĒJAS PARTNERIS

SADARBĪBA KĀ KONKURĒTSPĒJA

LATVIJAS ATTĪSTĪBAS STRATĒGISKĀS DILEMMAS

INDUSTRIĀLĀ POLITIKA UN JAUNRADES SISTĒMA

1. INSTITUCIONĀLĀS VIDES SAKĀRTOŠANA VAI INDUSTRIĀLĀS POLITIKAS AKTUALIZĒŠANA

Var apgalvot, ka valsts loma tirgus ekonomikā aprobežojas ar labi funkcionējošas institucionālās vides (īpašuma tiesību aizsardzību un līgumu izpildes nodrošinājumu, pārdomātu monetāro un fiskālo politiku utt.) izveidi un starptautiski atvērtas vietējās ekonomikas sistēmas iedibināšanu. Tomēr vairums valstu – dažas veiksmīgāk, citas mazāk – iesaistās ilgtermiņa ekonomiskās un industriālās politikas izstrādē.

Pirmā alternatīva: Latvija koncentrējas uz institucionālās vides sakārtošanu – apkaro korupciju, uzlabo valsts sektora efektivitāti, pilnveido veselības aprūpes, izglītības, sociālās un vides aizsardzības politikas utt., bet aktīvi neiesaistās industriālās politikas izstrādē, ļaujoties, ka tirgus darbosies efektīvi, ka attīstīsies tās ražošanas un pakalpojumu nozares, kurās mums ir salīdzinošas priekšrocības, un kuras Latvijā attīstīt ir visizdevīgāk.

Otrā alternatīva: pieņemam, ka vispārīgā līmenī institucionālā vide Latvijā ir sakārota un tās pilnveidošanai nepieciešami tikai minimāli ieguldījumi. Uzticamies valsts sektoram un liekam tam ciešā sadarbībā ar privāto sektoru identificēt tirgus nepilnības (kas neļauj Latvijā attīstīties potenciāli izdevīgiem projektiem un nozarēm) un tās novērst, izstrādājot un ieviešot industriālo/ražošanas attīstības politiku.

2. NODOKĻU SISTĒMAS PĀRSKATĪŠANA, LAI VEICINĀTU INNOVATĪVAS UZŅĒMĒJDARBĪBAS

UZSĀKŠANU VAI NODOKĻU MEHĀNISMU IZMANTOŠANA UZŅĒMUMU RESTRUKTURIZĀCIJAI

INNOVATĪVAS IZAUGSMES VIRZIENĀ.

Dažādus fiskālos instrumentus, lielākoties nodokļus, var un tos mēdz izmantot, lai veicinātu valstij vēlamas ekonomiskas aktivitātes un patēriņu. Izmaiņas nodokļu sistēmā var būtiski to sarežģīt, sadārdzināt administrēšanu, stabilitāti un vienkāršību, bet sliktākajā gadījumā - izjaukt tirgus līdzsvaru (piemēram, atvieglinot noteiktas enerģijas ražošanu uz citu rēķina).

Pirmā alternatīva: Atbalsts indivīdam. Nodokļu mehānismus izmanto atsevišķu inovatīvu ideju atbalstam uzņēmējdarbībā, kurām esošajā tirgus un ekonomiskās kultūras vidē var nepietikt jaudas īstenoties. Tas veicinātu ideju un iniciatīvu daudzveidību, atvieglinātu uzņēmējdarbības uzsākšanu, un radītu veselīgu konkurenci esošo uzņēmumu vidē. Taču tai pat laikā šāda selektīva pieeja var radīt

,nevienlīdzīgus' nosacījumus jau pastāvošajiem uzņēmumiem.

Otra alternatīva: Atbalsts struktūrai. Nodokļu atlaides un risinājumus piemēro inovatīvas restrukturizācijas nodrošināšanai jau pastāvošajos uzņēmumos. Tas veicinātu uzņēmējdarbības vides stabilitāti, konkurētspējas priekšrocību paaugstināšanu un ekonomisko ilgtspēju. Šāda pieeja var būt veicinoša, piemēram, eksporta attīstībai, taču apgrūtina jaunu iniciatīvu ienākšanu tirgū.

3. UZ ZINĀŠANĀM ORIENTĒTA EKONOMIKA: ZINĀŠANU RADĪTĀJI VAI ZINĀŠANU PIELIETOTĀJI?

Lai gan stratēģiski Latvija tāpat kā ES ir deklarējusi savu ekonomisko attīstību balstīt uz zināšanu radīšanu, pieejamie dati (piemēram, reģistrētie patenti) neliecina, ka mēs būtu starp vadošajām valstīm šajā jomā. Tai pat laikā radošs process ir arī zināšanu komercializācija un jau komercializētu ideju ražošanas uzsākšana konkrētā institucionālā vidē, ar ko valstis var gūt lielākus vai mazākus panākumus

Pirmā alternatīva: lai kļūtu par valsti, kas rada zināšanas, jāapzinās, ka ierobežoto cilvēkresursu dēļ Latvija nevarēs būt vienlīdz produktīva visās jomās. Būs jāizvēlas, kurās jomās mēs potenciāli varētu sasniegt starptautisku izcilību, un lai kļūtu par globālu spēlētāju, jāpiesaista tām ārvalstu kapitālu un cilvēkresursus. Savukārt lielākā daļa vietējā darbaspēka būs jānodarbina, lai šīs "izredzētās" jomas apkalpotu. Ideālā gadījumā Latvija varētu kļūt par vienu no globāliem līderiem kādā ne pārāk šauri specializētā jomā, lai pastāvētu iespējas diversifikācijai un pārstrukturizācijai, un šī joma kalpotu kā dzinulis visas valsts tālākai attīstībai.

Otrā alternatīva: Latvija varētu attīstīt institucionālo vidi, kas būtu pievilcīga un stimulētu nevis zināšanu radīšanu *per se*, bet gan zināšanu un ideju komercializāciju un ražošanas uzsākšanu. Pie tam nevajadzētu koncentrēties uz kādas masu produkcijas nozares attīstību, kas varētu būt riskanti, ja šī nozare kādā brīdī izradās neperspektīva, bet gan uz tādas vides radīšanu, kurā būtu iespējams realizēt pēc iespējas daudzveidīgākus vai specifiskus starptautiskus pasūtījumus. Ideālā gadījumā Latvija kļūtu par vietu, kur starptautiskām kompānijām ir viegli var uzsākt ražošanu pašām vai atrast vietējos apakšuzņēmējus, kuri veic specifiskus pasūtījumus, izmantojot vidēji kvalificētu darbaspēku.

4. ATBALSTS LATVIJAS PATENTU STARPTAUTISKAJAI REĢISTRĀCIJAI VAI LATVIJAS UZNĒMUMU

ZĪMOLVEDĪBAI STARPTAUTISKOS TIRGOS

Talantīgu cilvēku intelektuālais kapitāls – patenti, dizains, preču zīmes (zīmoli) un autortiesības – virza ekonomisko izaugsmi, kā arī veicina valstu un kompāniju iekļaušanos starptautiskajos tīklos. Gan pēc reģistrēto patentu, gan reģistrēto preču zīmju skaita Latvijai ir viena no pēdējām vietām ES dalībvalstu vidū.

Pēdējo gadu tendences liecina, ka strauji ir pieaudzis Latvijas izcelsmes reģistrēto preču zīmju skaits, taču gandrīz nemainās patentu pieteikumu skaits. 2006. gadā tika iesniegti 1455 pieteikumi preču zīmju reģistrācijai, kas ir par 356% vairāk nekā 1992. gadā, bet patentu pieteikumu skaits 2006. gadā bija 131, kas ir par 8% mazāk nekā 1992. gadā.

Pirmā alternatīva: atbalstīt Latvijas zinātnieku un kompāniju patentu starptautisko reģistrāciju (līdzfinansējums un konsultācijas), ieguldīt līdzekļus dabas un inženierzinātnēs, kā arī tehnoloģiju izpētē un attīstībā. Šāds intelektuālā kapitāla attīstības ceļš fokusētos uz šauru un skaitliski relatīvi mazu Latvijas talantu skaitu. Turklāt ne tikai ASV un ES valstīs šādu talantu bāze ir būtiski lielāka, bet tāda tā ir arī Āzijas valstīs. Ķīnā dabas un inženierzinātņu studentu skaits (uz 1000 studentiem) šobrīd ir vismaz 6 reizes lielāks nekā Latvijā, bet trīs reizes lielāks nekā vidēji ES. Būtiskākais ieguvums no starptautiski reģistrētiem patentiem (piemēram, zāles *Mildronāts*) ir tā turētāja tiesības maksimizēt ekonomiskos ieguvumus un priekšrocības, ko sniedz monopola pozīcijas attiecībā uz izgudrojuma ieviešanu tirgū. Būtiska patentu vērtība rodas tikai tad, ja izgudrojums tiek ieviests tirgū. Tā kā lielās starptautiskās kompānijas cīnās gan par monopola tiesībām intelektuālā kapitāla jomā, gan par to ieviešanu tirgū, tad lielāka daļa no vērtīgajiem izgudrojumiem top to laboratorijās, kā rezultātā vairums citviet patentēto izgudrojumu netiek ieviesti tirgū, kā arī tiem ir maza tirgus vērtība. Latvijas risks ir nelielais talantu skaits, kas būtu spējīgi radīt starptautiski reģistrētus patentus, līdz ar ko samazinās iespējamība gūt nozīmīgu finansiālu labumu.

Otrā alternatīva: atbalstīt Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu zīmolu reģistrāciju starptautiskos tirgos (līdzfinansējums un konsultācijas), sniegt konsultācijas par zīmolvedības iespējam citās valstīs, ieguldīt līdzekļus sociālo zinātņu komercializācijā, tai skaitā dibinot zīmolvedības institūtus, modernus uz biznesu orientētus ārvalstu kultūras studiju centrus. Šāds intelektuālā kapitāla attīstības ceļš fokusētos uz plašāku un skaitliski lielāku Latvijas talantu skaitu. Par to liecina jauniešu studiju izvēle (t.i., vadības un sociālo zinātņu), jo īpaši komunikāciju programmu popularitāte. Turklāt pēdējos gados Latvijā ir veiksmīgi radīti jauni zīmoli: *Stendera Ziepju Fabrika*, *Draugiem.lv*, *Madara* un *Aerodium*. Tie pakāpeniski integrējas starptautiskos tirgos. Nesen arī reklāmas aģentūra *Zoom* ir atvērusi savu pārstāvniecību ārzemēs. Šie piemēri apliecina radošās industrijas eksporta potenciālu. Protams, ne visi Latvijā radītie zīmoli varētu sasniegt *Harija Potera* zīmola vērtību (1 miljards ASV dolāru), bez tam - uzturēt zīmolu vērtību ir dārgāk nekā patentiem. Izvēloties zīmolus, Latvijai ir lielāka risku diversifikācija, jo vairāk cilvēku ir iesaistīti intelektuālā kapitāla radīšanā, bet, iespējams, katras atsevišķās veiksmes ieguvumi tomēr varētu būt mazāki nekā no viena veiksmīgi izgudrota patenta (revolucionārs un ieviests tirgū).

Tā kā abas alternatīvas saistās ar finansējuma piešķiršanu, tad vienlaikus izvēloties abas, t.i., sniegt mazu atbalstu gan patentiem, gan zīmoliem, var radīt situāciju, kad būtiski ieguvumi Latvijai nav ne no viena ne otra. Tai pašā laikā, izvēloties vienu alternatīvu kā prioritāru, netiek izslēgts variants to kombinēt ar

atsevišķām otras alternatīvas iespējām. Taču neizvēloties nevienu alternatīvu, priekšroka tiek dota slēptai izvēlei neattīstīt talantu intelektuālo kapitālu un skatīt Latviju kā mazu darba tirgu.

Jautājumi:

- Vai Latvijas talanti ir tikai dabas zinātnieki un inženieri?
- Kā attīstīt Latvijas intelektuāla kapitāla vērtību?
- Kā komercializēt sociālās un humanitārās zinātnes?
- Uz kādiem noteikumiem vajadzētu atbalstīt dabas zinātnes un inženierzinātnes?
- Uz kādiem noteikumiem vajadzētu atbalstīt sociālās un humanitārās zinātnes?
- Kā palielināt Latvijas zīmolu starptautisko vērtību?
- Kā palielināt patentu starptautisko vērtību?

5. INOVATĪVU PRODUKTU PROTOTIPU RAŽOŠANA VAI MĀRKETINGA KOMPETENCE ĀTRSPĒJĪGAI

JAUNINĀJUMU IEVIEŠANAI TIRGŪ

Latvija kā neliela valsts, ar ierobežotu talantu resursu nav spējīga uzturēt visus pilna cikla inovāciju sistēmas posmus, tādēļ tai nāksies iesaistīties starptautiskajā zinātnes un inovāciju radīšanas sadarbības tīklā. Augstās tehnoloģijas veido tikai 3,2% no Latvijas eksporta, kas ir tikai 1/5 daļa (19%) no ES-25 vidējā rādītāja. Arī patentu un reģistrēto preču zīmju ziņā Latvija ieņem vienu no pēdējām vietām ES valstu vidū (4% no ES vidējā rādītāja). Lai gan tehnoloģiju inovāciju ziņā Latvija ir vāji attīsta ES valsts (ar atsevišķiem tehnoloģiskiem sasniegumiem, piemēram, *SAF Tehnika*), tomēr pēdējo gadu laikā daudzi uzņēmumi, piemēram, *Draugiem.lv*, *Aerodium* un *Madara*, ir veiksmīgi adaptējuši citās vietās radītus jauninājumus, uzlabojuši mārketinga koncepcijas, kā arī uzsākuši eksportu uz citām pasaules valstīm.

Pirmā alternatīva: Latvija kā inovatīvu produktu prototipu ražošanas valsts. Tas nozīmētu, ka Latvijas posms būtu koncentrēšanās uz „prototipu” ražošanu. To pārdošana lielajām kompānijām ļautu mazināt riskus, kas saistīti ar jauninājuma ieviešanas (jeb marketinga) sistēmas izveidi. Taču pieaug risks, ka „prototipu” radītāji migrēs prom no Latvijas, jo zinātniskā darbība pastāv zināmā mērā atrauti no vietas, ja vien tas nav fundamentāls pētnieciskais centrs. Bez tam talantīgākie zinātnieki vēlas strādāt kopā (piemēram, nākamie Nobela prēmijas laureāti dodas mācīties un strādāt pie zinātniekiem, kuri jau ieguvuši Nobela prēmiju). Šīs izvēle - cenšoties iegūt līderpozīcijas jaunu tehnoloģiju izstrādē - fokusējas uz skaitliski nelielu skaitu talantu (inženieru un dabas zinātnieku). Latvijā, ļoti iespējams, vēl nav sasniegta šādu talantu kritiskā masa jeb daudzums, kas nepieciešams, lai veiksmīgi konkurētu starptautiskā tirgū. Šī izvēle saistās ar lielām finansu un laika investīcijām izpētē un attīstībā.

Otrā alternatīva: Latvija kā jauninājumu ieviešana un eksportētāja. Aktīva jaunu izgudrojumu testēšana un „lietišķošana”, vai pielietojumu piedāvāšana var būt ļoti sekmīgs ekonomiskās darbības veids. Tas arī neprasa milzīgus un riskantus ieguldījumus fundamentālajā pētniecībā. Šī izvēle fokusējas uz ātrspējīgu sadarbības, integrācijas un marketinga kompetenču attīstīšanu, lai nevis radītu tehnoloģijas, bet gan radītu

tām jaunu sociālu un komerciālu nozīmi². Šī jaunrades sistēmas censtos maksimāli izmantot jebkuru Latvijas talantu (tai skaitā sociālo zinātņu un mākslas studentus), veidojot dažādus starpdisciplinārus sadarbības tīklus, lai meklētu jauninājuma arbitrāžu iespējas, t.i. ātri identificēt citviet pasaulē radītos jauninājumus, ātri tos uzlabot un ieviest citos pasaules tirgos (piemēram, *Draugiem.lv*, *Aerodium* un *Madara*). Šī izvēle saistās ar investīcijām sadarbības tīklu veidošanā un jauninājumu marketinga kompetences veidošanā.

Tā kā abas alternatīvas saistās ar finansējuma atbalstu inovāciju sistēmas attīstīšanai un pilnveidošanai, tad vienlaikus izvēloties abas (mazs finansējums abām) pastāv iespēja, ka Latvija nerasniedz kritisko masu, lai ģenerētu būtiskus eksporta ienākumus ne no vienas izvēles.

Tai pat laikā kā viena, tā otra izvēle nodrošina stabilu prasību pēc kvalitatīvas izglītības ar inovācijām saistītajās disciplīnās.

Jautājumi:

- *Kā Latvijai noturēt savus zinātniekus, apstādināt labāko prātu aizbraukšanu no valsts?*
- *Vai Latvija ir spējīga piesaistīt citu valstu talantus?*
- *Kurā inovācijas posmā Latvijai ir vislielākais veiksmes potenciāls?*
- *Uz kādām mazāk tradicionālām inovāciju jomām varētu orientēties Latvija (IT sociālajiem tīkliem? Jo mums ir draugiem.lv) - tehnoloģiju izmantojuma, ekoprojektu, ekodizaina jomā?*

6. TUVIE UN IERASTIE TIRGI VAI LATVIJAI SVEŠĀKI REĢIONI

DA Āzija šobrīd kļuvusi par vislielāko globalizācijas ieguvēju. Salīdzinot ar Eiropu, tās izaugsmes tempi ir gandrīz piecas reizes lielāki. Strauji pieaug gan iedzīvotāju skaits, gan viņu ienākumi, un Āzija kļūst par arvien lielāku eksporta tirgu Eiropas kompānijām. Tomēr Latvijas kompānijas to vidū ir maz pārstāvētas. Āzijas tirgi veido tikai 4,9% no Latvijas eksporta, kas norāda, ka Latvija negūst ekonomisku labumu no Āzijas valstu attīstības.

Pirmā alternatīva: orientēties uz sadarbības perspektīvām ar Āzijas valstīm. Tas nozīmētu gan lielāku valsts atbalstu Āzijas studijām (2007./2008. mācību gadā Latvijā bija atvēlētas tikai 20 budžeta vietas), gan uzņēmēju sadarbības veicināšanu. Ieguvums Latvijai, iespējams, būtu uzņēmēju sadarbība ar Āzijas valstīm tehnoloģiju izpētē un pielietošanā tā vietā, lai lielus līdzekļus ieguldītu savas zinātnes un tehnoloģiju konkurētspējas straujā kāpināšanā. Lai attīstītu sadarbību ar Āzijas valstīm, nepieciešams definēt konkurētspējīgas Latvijas kompetences nišas šajos reģionos (un vai vispār tādas ir). Piemēram, adaptēt veiksmīgus ASV un Eiropā attīstītus interneta produktus Ķīnas interneta lietotājiem.

² Piemēram, interneta kompānijas *Myspace* un *Facebook* dažu gadus laikā, ar necīgiem sākotnējiem ieguldījumiem, izmantojot esošās interneta tehnoloģiju iespējas, ir izaugušas līdz pat 10 miljardiem ASV dolāru vērtām kompānijām.

Otrā alternatīva: Šobrīd 11,1% Latvijas uzņēmumu sniedz pakalpojumus vai realizē produkciju ES valstīs, bet 83,4% – tikai Latvijā. Latvijas uzņēmumu ģeogrāfiskais novietojums, inerce un pieredze sadarbībā ar ES un Krievijas tirgiem, kā arī kultūras un valodas kapitāls, tiek uzskatīts par priekšrocību tranzīta, starpniecības un plaša patēriņa segmentu izaugsmei. Šādi vērsta izaugsme ir 'droša' un 'paredzama', tomēr arī DA Āzijas uzņēmēji orientējas uz šiem tirgiem, tādejādi nākotnē Latvijai gaidāma vēl sīvāka konkurence.

Jautājumi

- *Kā izmantot citu pasaules valstu/reģionu izaugsmi savai izaugsmei?*
- *Kā eksporta jomā Latvija varētu izmantot savas kā mazas valsts priekšrocības?*
- *Ar kādām precēm un pakalpojumiem mēs varam konkurēt DA Āzijā (ja vispār?)*
- *Kādas prasības eksporta virzieni izvirza Latvijas izglītības sistēmai?*

7. ESOŠO CILVĒKRESURSU MAKSIMĀLA MOBILIZĀCIJA VAI DARBA TIRGUS LIBERALIZĀCIJA

Pēdējo 17 gadu negatīvie dzimstības rādītāji jau sāk ietekmēt Latvijas darba tirgu un izglītības sistēmu. Ja 2010. gadā 18 - 25g.v. studentu būs vairāk nekā 32 tūkstoši, tad jau 2016.gadā – tikai pēc 8 gadiem – izglītojamo skaits saruks par vairākiem tūkstošiem visās vecuma grupās (18g.v. būs tikai 19 tūkstoši). Rezultātā Latviju gaida nopietni izaicinājumi darba tirgū, valsts spējā nodrošināt pietiekamus budžeta ieņēmumus un risināt sociālos jautājumus.

Pirmā alternatīva: Daudzās Eiropas valstīs ir līdzīga situācija, kāpēc tās aktīvi plāno palielināt gados vecāku cilvēku līdzdalību darba tirgū un sociālajos tīklos. Tas nozīmē jaunas prasības augstākās un profesionālās izglītības iestādēm, pielāgojot programmas arī lielam skaitam gados vecāku cilvēku, kā arī darba vietām, padarot tās draudzīgākas gados vecākiem cilvēkiem.

Otrā alternatīva: Cita vērā ņemama alternatīva, ko praktizē vairākas ES valstis, ir trūkstošā darbaspēka piesaiste no citām ES valstīm, no kaimiņvalstīm, kas nav ES valstis (piem., Baltkrievijas), vai no citiem pasaules reģioniem.

Jautājumi

- *Kā ilgtspējīgi risināsim cilvēkresursu un demogrāfijas dinamikas radītos izaicinājumus?*
- *Kā integrēt vecākus cilvēkus darba tirgū? Vai iespējams pārbīdīt pensionēšanās vecuma robežu?*
- *Kā atturēt vietējos no aizbraukšanas un kā motivēt aizbraukušos atgriezties?*
- *Vai aicināsim darbiniekus no ārvalstīm, lai kompensētu darbaspēka trūkumu?*
- *Varbūt „jo mūsu būs mazāk, jo mums paliks vairāk?”*

ENERĢĒTIKAS ATTĪSTĪBA

8. ENERĢĒTISKO JAUDU PALIELINĀŠANA VAI ENERĢOEFEKTIVĪTĀTES KĀPINĀŠANA UN SAMAZINĀTS PATĒRINŠ

Pieņemot, ka energopatēriņš būs strauji pieaugošs, Latvijā ir izstrādāti papildus energojaudas iegūšanas risinājumi. Taču veicot aktīvus energoefektivitātes pasākumus (tai skaitā jaunu tehnoloģiju ieviešanas jomā), kā arī mainot uzņēmējdarbības un māsaimniecību energopatēriņa ieradumus, jaudu pieprasījumu būtu iespējams mainīt. Vidējā un pat ilgtermiņā tas neatrisinās vajadzību pēc papildus energojaudām, bet, iespējams, nepieļaus patēriņam kāpt vēl straujāk.

Pirmā alternatīva. Ņemot vērā patēriņa slodžu prognozes un iespējamo nodrošinājumu ar jaudām, pēc 2015. gada Baltijas valstis varētu sākt izjust elektrisko jaudu trūkumu. Sākot ar 2012. gadu Latvijas energosistēmā varētu būt apmēram 300 – 500MW deficīts bāzes slodzes nodrošināšanai. Elektriskās slodzes pieprasījuma un nodrošinājuma analīze parāda, ka to vajadzētu segt ar jaunu bāzes slodzes staciju Latvijā. „Enerģētikas attīstības pamatnostādnes 2007.-2016.gadam” nosaka, ka 2012.gadā Latvijas energosistēmā ir jāsasniedz 80% pašnodrošinājums ar elektroenerģiju, bet 2016.gadā tam jābūt 100% līmenī. Tas paveicams maksimāli izmantojot atjaunojamus resursus un koģenerācijas ciklu elektroenerģijas ražošanai, bet atlikušo deficīta daļu (400MW un 800MW attiecīgi līdz 2015. un līdz 2020. gadam) aizpildītu ar jaunām elektrostacijām - būvējot un nododot ekspluatācijā dabas gāzes kombinētā cikla elektrostaciju līdz 2015. gadam un cietā kurināmā elektrostaciju pēc 2015. gada. Tiek uzskatīts, ka tas ir pamatoti ne tikai no elektroapgādes drošuma viedokļa, pārnesot risku mazināšanu savā jurisdikcijā, bet arī uzlabotu valsts importa eksporta bilanci.

Otra alternatīva. Svarīgs un kopējo investīciju apjoma ziņā lielākais pasākums būtu energoefektivitātes celšana, 42% atjaunojamo energo resuru sasniegšana kopējā energo bilancē līdz 2020.gadam, klimata pārmaiņu mazināšana, kā arī sabiedrības izglītošana un līdzdalības veicināšana. Te domāti gan siltuma, gan elektroenerģijas taupības pasākumi, ar mērķi mazināt siltuma un elektroenerģijas patēriņa pieauguma tempus un padarīt efektīvāku energoresursu izmantošanu privātajā un valsts/ pašvaldību sektorā. Prioritārie pasākumi būtu daudzdzīvokļu māju siltumenerģijas patēriņa samazināšana, (pēc EM aplēsēm līdz 2016.g. šīs investīcijas sasniegtu 439milj.Ls), esošo CSS enerģijas ražošanas avotu efektivitātes paaugstināšana (t.sk. TEC-2 rekonstrukcija), siltumtīklu zudumu samazināšana (šobrīd nomainīti tikai 19% CSS siltumtīklu), elektriskā transporta energoefektivitātes uzlabošana un Latvenergo elektroenerģijas pārvades un sadales zudumu samazināšana.

Jautājumi

- *Vai Latvijai pašai būtu aktīvi jāstrādā pie energotaupošu un jaunu enerģijas tehnoloģiju izgudrošanas vai drīzāk aktīvi jāpārņem un plaši jāievieš citu valstu risinājumi enerģētikas jomā?*
- *Ņemot vērā apsvērumus, ka tuvāko 12-15 gadu laikā diez vai būs iespējams būtiski mainīt energoresursu patēriņa struktūru, vai Latvijai, lemjot par vidēja termiņa attīstības projektiem un investīcijām, jāņem vērā un iespējams pat jāatsakās no tām, kuras būtiski kāpinās enerģijas patēriņu (ražotnes, transports)?*
- *Kādā veidā var panākt lielāku Latvijas iedzīvotāju taupību enerģijas tēriņos?*

ILGTSPĒJĪGA ATTĪSTĪBA

9. NEILGTSPĒJĪGA PATĒRINĀIEROBEŽOŠANA VAI INVESTĪCIJAS TAUTSAIMNIECĪBAS

RESTRUKTURIZĀCIJĀ

Sabiedrības uzmanība pastiprināti ir pievērsta dažādām vides problēmām: klimata pārmaiņām, dabas resursu un augsnes noplicināšanai, bioloģiskās daudzveidības zaudējumiem, smilšaino ainavu erozijai u.t.t. Šo problēmu cēlonis lielākoties ir neilgtspējīga patēriņa un ražošanas modeļi, kas pastāv valstīs ar augstiem ienākumiem, arī Latvijā. Lai tikai novērstu prognozētās klimata izmaiņu sekas, turpmākos 50 gadus tas prasītu 5 – 20% no IKP, 2,3 - 9, 4 triljonu ASV dolāru un par 80% samazināt CO2 izmešu līmeni. Rūpniecības restrukturizācijas dēļ Latvijas vide nav tik degradēta un CO2 izmešu daudzums ir salīdzinoši mazs, bet tam ir tendence palielināties, pieaugot ekonomiskai labklājībai. Savukārt pārlieku lielais Latvijas cilvēku patēriņš rada vides apdraudējumu valstīs, kurās tiek ražotas un transportētas preces.

Pirmā alternatīva: ierobežot māsaimniecību pārmērīgo patēriņu, lai samazinātu CO2 izmešu daudzumu un nenoplicinātu dabas resursus. Piemēram, papildus nodokļi divu un vairāku mājokļu vai automašīnu iegādei; privātā transporta vai energoneefektīvas sadzīves tehnikas lietošanas ierobežojumi, kā arī atbalsts iedzīvotāju uzkrājumu veidošanai. Patēriņa ierobežošana var mazināt iedzīvotāju apmierinātības ar dzīvi līmeni, kā arī ierobežot ekonomiskās izaugsmes tempus (māsaimniecības patēriņa pieaugums tiek uzskatīts par ceļu uz sabiedrības labklājību jeb IKP pieaugumu).

Otra alternatīva: investēt līdzekļus tautsaimniecības restrukturizācijā, lai attīstītu un ieviestu jaunas klimatam draudzīgas tehnoloģijas (piemēram, sabiedriskā transporta tīkla pārskatīšana un optimizēšana vai velosipēdu tīkla izveide), strauji samazinātu CO2 izmešu daudzumu un nenoplicinātu dabas resursus. Būtu jāpalielina arī CO2 izmešu nodevas, lai kompānija būtu motivētas ātrāk reorganizēt savu darbu, investējot jaunās, videi draudzīgās tehnoloģijās, kas samazina gaisa piesārņojumu. Šādas investīcijas var samazināt uzņēmumu konkurētspēju ārvalstu tirgos, kavēt uzņēmumu darbības paplašināšanos u.tml.

Vienlaikus izvēloties abas alternatīvas tiktu radīti būtiski šķēršļi ekonomikas izaugsmei, jo prasība uzņēmējiem investēt lielākus līdzekļus jaunās tehnoloģijās (augstāki standarti) un iedzīvotājiem – samazināt patēriņu (ar to samazinot uzņēmumu ieņēmumus), varētu pastiprināti bremsēt IKP pieauguma tempus. Tai pat laikā izvēloties vienu alternatīvu kā prioritāru, netiek izslēgta iespēja to kombinēt ar otras alternatīvas atsevišķām iespējām. Savukārt, neizvēloties nevienu alternatīvu, mēs netieši izvēlamies ignorēt klimata draudus un izmantot citu valstu pūles (investīcijas videi draudzīgās tehnoloģijās u.tml., kā arī patēriņa samazināšanu) klimata izmaiņu radīto sekas novēršanā, par labu Latvijas ekonomiskā labuma gūšanai. Par ko agrāk vai vēlāk ES un starptautiskās institūcijas sāks piemērot sankcijas.

Jautājumi

- *Vai Latvijas iedzīvotāji būtu gatavi maksāt augstākus nodokļus par videi nedraudzīgām precēm?*
- *Vai būtu nepieciešami augstāki nodokļi luksus precēm?*
- *Vai Latvijas uzņēmēji būtu gatavi ieviest jaunākās videi un klimatam draudzīgas tehnoloģijas?*
- *Vai ES struktūrfondu līdzekļu apguve paredz un nodrošina Latvijas tautsaimniecības restrukturizāciju ilgtspējīgas mērķiem?*
- *Vai un kas būtu jādara, lai ātrāk ieviestu transportlīdzekļus, kas izmanto citus enerģijas avotus - elektrību un ūdeņradi?*

10. ILGTSPĒJĪGA ENERĢIJAS PATĒRINA IEVIEŠANA: NODOKĻU UN ATLAIŽU POLITIKA VAI

INFORMATĪVĀS KAMPAŅAS UN APMĀCĪBA?

Valsts iniciatīva un starpvalstu sadarbība ir izšķiroša CO₂ izmešu samazināšanā, alternatīvu enerģijas avotu meklēšanā un pilna cikla materiālu ražošanā. Tomēr, sekmīgi rezultāti gaidāmi vienīgi tad, ja enerģijas izmantošana un patēriņš kļūst ilgtspējīgs visos sabiedrības sektoros – uzņēmējdarbībā un kopienas līmenī.

Pirmā alternatīva: lai ieviestu ilgtspējīgu enerģijas patēriņu visos sabiedrības līmeņos daudzas valstis izmanto nodokļu politiku - 'ievieš' ilgtspējīgu uzvedību ar likuma un ekonomisko stimulu palīdzību (apliekot ar nodokļiem energoneefektīvu patēriņu, „iekļaujot cenā“ vides piesārņojumu³, ieviešot stimulējošus normatīvus ilgtspējīgam enerģijas patēriņam). Situācijā, kad liela daļa cilvēku neuzticas valsts pārvaldes institūcijām, izšķērdīga un neilgtspējīga patēriņa regulēšana ar nodokļu politiku var radīt tiešu pretreakciju. Var izveidoties negatīva nostāja pret ilgtspējīgu dzīvesveidu kā tādu.

³ Jebkura produkta vai pakalpojuma radīšanai tiek patērēta enerģija, lai arī cik taupoša un uz otreizējo lietošanu vērsta nebūtu tehnoloģija, enerģija tiek zaudēta. Produktu un pakalpojumu cenas neietver šādu zudumu izmaksas, kā arī neaptver tā sauktos „brīvos resursus“, kas tiek pieņemti kā paši par sevi saprotami enerģijas radīšanas gaitā. Tā kā monetārā izteiksmē pašlaik produktu un pakalpojumu radīšanā iztērētā enerģija netiek pilnībā atspoguļota, ir vērts apsvērt iespēju izteikt produkta vērtību enerģētiskās vienībās. Tas dotu iespēju gan ideoloģiski ietekmēt patēriņa ieradumus, gan racionalizēt enerģijas lietojumu.

Otrā alternatīva: pastāv iespēja ilgtspējīgu patēriņu sekmēt ar informēšanu un pārliecināšanu. Piemēram, valsts pārvaldes kampaņas masu mēdijos ilgtspējīga dzīvesveida popularizēšanai, vai sabiedrībā pazīstamu personu/ uzņēmumu rādītā priekšzīme ilgtspējīgai izvēlei - braukt ar sabiedrisko transportu, šķirot atkritumus, siltināt ēkas, attīstīt videi draudzīgas ražotnes - varētu vairot izpratni par ilgtspējīgu dzīvesveidu un to popularizēt. Tomēr pētījumi liecina, ka pat augsts informācijas līmenis vēl nebūt nenozīmē apziņas un rīcības izmaiņas t.i. ilgtspējīga enerģijas patēriņa praktizēšanu.

Izvēloties abas alternatīvas vienlaicīgi, būtu nepieciešams divtik liels budžets, lai izstrādātu un ieviestu gan piemērotu nodokļu politiku, gan informācijas kampaņu. Savukārt, neizvēloties nevienu no alternatīvām, valstij tiks piemērotas sankcijas par ES direktīvu nepildīšanu un sabiedrība turpinās apdraudēt savu un apkārtējās dzīves kvalitāti.

Jautājumi

- *Kā iespējams sekmēt ilgtspējīgu patēriņu, ņemot vērā, ka vieni no lielākajiem enerģijas patērētājiem ir mājsaimniecības un indivīdi,?*
- *Vai un kā ilgtspējīgs patēriņš var kļūt moderns, prestižs un sociāli vēlams visā sabiedrībā?*
- *Varbūt ilgtspējīgam dzīvesveidam vajadzētu kļūt par „luksusu“, daļu no „skaistas un stilīgas dzīves“ modeļa ?*
- *Vai valdībai aktīvi jāizglīto cilvēki, jāreklamē energotaupošas tehnoloģijas, jāuzņemas, līdzīgi kā inflācijas sakarā, saistības par plānveidīgu enerģijas patēriņa līmeņa samazināšanu?*

11. 'JAUNO DABAS RESURSU' (TĪRS ŪDENS, DABA, ZEMS IEDZĪVOTĀJU BLĪVUMS) EKSPLOATĀCIJA

VAI ZEMES UN MEŽU EKONOMISKĀS VĒRTĪBAS PALIELINĀŠANA (PĀRTIKAS RAŽOŠANA, MEŽISTRĀDE)

Latvijā tradicionāli tiek apgalvots, ka esam dabas resursiem nabadzīga zeme. Raugoties no 21. gadsimta perspektīvas, tieši pretēji - Latvija ir ļoti bagāta ar atjaunojamiem dabas resursiem. Te ir meži, brīvas aramzemes platības, piekrastes josla, jūra. Arī salīdzinoši tīrs gaiss un plaši saldūdens rezervuāri ir ne tikai estētiskas vai morālas vērtības, bet greznība un deficīts daudzviet pasaulē. Šos resursus varētu izmantot ilgtspējīgas enerģijas ražošanai, videi draudzīgas valsts tēla veidošanā, klimata pārmaiņu mazināšanai, līdz to ekonomiskais potenciāls būtu skaidrāk apzināts un izmantojams.

Pirmā alternatīva: iespējams, ka Latvija varētu sekmīgāk apzināt un izmantot „jaunos dabas resursus”, veidojot ekoloģiski tīras un videi draudzīgas valsts tēlu, gūstot no tā arī ekonomisku labumu. Pateicoties mežu resursiem, Latvija joprojām piesaista un absorbē vairāk CO2 nekā emitē, proti absorbē arī citu valstu izmešus, risinot samilzušās klimata problēmas. Iespējams, līdzīgs potenciāls saistāms ar pētījumiem par brīvu aramzemes platību un mežu izmantošanu videi draudzīgas enerģijas ražošanā. Tomēr, ņemot vērā, ka „jauno dabas resursu” potenciāls vēl nav skaidri izsakāms peļņas mērvienībās, paliek atvērts jautājums vai patreizējā termiņā šos resursus „iesaldēt” jeb intensīvi izmantot konvencionālā veidā.

Otra alternatīva: intensīva lauksaimnieciskā ražošana, mežu bagātības izmantošana rūpniecībā un zema CO2 izmešu līmenis liekas itin „dabisks“ Latvijas ekonomiskā potenciāla izmantošanas virziens. Latvijas teritorijas izmantošana intensīvai lauksaimniecībai, kokrūpniecībai un rūpniecisko ražotņu piesaistei, ir un varētu būt svarīga ārpus Rīgas un lielajām pilsētām dzīvojošo Latvijas iedzīvotāju nodarbinātībai. Milzīgs tūristu - neskartās dabas un ainavas baudītāju, pieplūdums diez vai gaidāms. Līdz ar to, ja nav citas ekonomiski attaisnotas ienākumu gūšanas alternatīvas, tad ražošanas intensifikācija varētu būt pamatota.

Izvēle par labu vienam vai otram teritorijas izmantošanas virzienam saistās ar atšķirīgu ekonomisko labumu maksimizēšanu tālākā nākotnē

Jautājumi

- *Vai ekoloģija un ilgtspējīgas enerģijas ražošana tā vietā, lai šos resursus izmantotu kapitālintensīvai ekonomikā, nevar būt viens no Latvijas konkurētspējas resursiem?*
- *Vai samilzušo klimata pārmaiņu kontekstā Latvijai nevajadzētu veidot savu zīmolu, kā ekoloģiskai, uz līderību vides jomā, orientētai valstij?*
- *Cik reāla ir izvēle - zaļā ražošana, ilgtspējīga enerģijas ražošana, bioloģiskā/nišu lauksaimniecība pret kapitālintensīvo ražošanu?*
- *Kas var kļūt par Latvijas konkurētspējas pamataktīvu – dabiskie un atjaunojamie resursi (tai skaitā meži, zeme, piekraste, ainava) vai augstās tehnoloģijas, inovācijas, jaunrade?*

SABIEDRĪBA UN PĀRVALDĪBA

12. VALSTS KĀ GALVENAIS RISINĀTĀJS (PIEDĀVĀ UN ĪSTENO RISINĀJUMUS) VAI VALSTS KĀ PLATFORMAS RADĪTĀJS RISINĀJUMIEM, KURUS IZSTRĀDĀ UN PIEDĀVĀ AKTĪVI SOCIĀLIE PARTNERI.

Līdz ar iestāšanos NATO un ES Latvijai izzuda iepriekšējie sabiedrības motivācijas un koordinācijas pamati – vienoti mērķi. Rodoties jauniem izaicinājumiem un pieaugot neuzticībai starp valsti un iedzīvotājiem, tiek piedāvāta jauna sabiedriskā līguma ideja. Te būtiska izšķiršanās ir ne tikai par līguma saturu, bet arī slēdzējpusēm un savstarpējiem pienākumiem/ atbildību. No vienas puses, ja pastāv liela neuzticība valstij, tad līgumu vai vienošanos būtu jāizstrādā sabiedrībai pašai, proti, dažādām grupām. No otras puses - tā īstenošana neizbēgami notiks ar publiskās pārvaldes instrumentiem līdz ar to valsts ir nepieciešama kā līgumslēdzēja puse, kas spēlētu arī arbitra lomu potenciālās interešu sadursmēs.

Ņemot vērā ilgtspējīgas attīstības izaicinājumus (piem. klimata izmaiņas, globālo konkurenci), daudz lielāka loma tiek piešķirta valstu un starpvalstu lomai. Arī ideoloģiski tas paredz valsts lomas stiprināšanu, nevis līdz šim vērojamo mazināšanos. Tai pat laikā gan atsevišķi aktīvi indivīdi, gan sabiedriskās organizācijas un privātā sektora spēlētāji arvien vairāk tiecas ietekmēt publisko pārvaldību un lēmumu pieņemšanu. Valsts, tiecoties dominēt kompetences un lēmumu pieņemšanas procesā, ierobežo citu partneru ietekmi. Savukārt, nododot jautājumus sabiedriskajiem partneriem, riskē ar savas lomas mazināšanu.

Jautājumi:

- *Vai ilgtspējīgas attīstības gaismā paredzam un piekrītam valsts iesaistes apmēra palielināšanai (ES finansējums, nodokļu politika, sankcijas, priekšzīmīgs iepirkums)?*
- *Kas uzņemas procesu vadību – vai viss apstājas pie valsts?*

13. 'PIEKRITĪBAS' LABKLĀJĪBAS SISTĒMAS ATĪSTĪBA VAI AKTĪVAIS POZITĪVĀS LABKLĀJĪBAS

SOCIĀLAIS MODELIS JEB VALSTS KĀ PARTNERIS

Klasiskajā labklājības valsts uzstādījumā valsts pienākumi (bieži vien konstitucionāli nostiprināti) ir nodrošināt iedzīvotājus pret dažāda veida riskiem (veselības, bezdarba, nelaimju) un (pārsvarā) ar pabalstu palīdzību veicināt noteiktus sabiedrības procesus (dzimstību, izglītību). Tiesības uz atbalstu indivīds saņem līdz ar nonākšanu jeb kvalificēšanos kādā no grupām.

Dažādu sociālekonomisko procesu dēļ šo sistēmu vairs nav efektīgi uzturēt, ir grūti administrēt (cilvēki ir ļoti mobili, dzīves apstākļi, ģimenes stāvoklis bieži mainās) un tā neved pie vēlamām izmaiņām (piem, bezdarbniekiem zūd motivācijas atkal iesaistīties darba tirgū). Eiropas valstīs nopietni tiek diskutēts par labklājības modeļa maiņu un pāriešanu uz pozitīvās partnerības modeli, kur valsts negarantē pabalstus, bet sniedz atbalstu tiem, kas vēlas mainīt savu stāvokli. Atbalsts ir tad, ja cilvēks pierāda savu vēlmi to darīt, nevis 'pēc fakta'. Valsts arī apsteidzoši apmāca iedzīvotājus apgūt jaunas iemaņas un ievieš prakses, kā tikt galā ar dažādiem dzīves riskiem.

Jautājumi

- *Vai Latvijas iedzīvotāji ir gatavi atteikties no esošās labklājības sistēmas, uzņemoties lielāku pašiniciatīvu?*
- *Kurās jomās valsts varētu atsacīties no pabalstu sistēmas, un kurās tā būtu jā saglabā?*
- *Kurš Latvijā atbild par 'dzīves pabērniem'?*
- *Vai pašreizējā labklājības sistēma traucē Latvijas attīstībai?*

14. ETNISKO, VECUMA UN SOCIĀLO BARJERU NOJAUKŠANA, LAI MOBILIZĒTU VISUS LATVIJAS PAŠREIZĒJOS RESURSUS VAI LATVIJAS NACIONĀLĀS IDENTITĀTES STIPRINĀŠANA, TRADĪCIJU UN KANONU FORMULĒŠANA UN UZTURĒŠANA KĀ ATSVARS GLOBALIZĀCIJAS IZAIČINĀJUMIEM.

Oficiālā vēstures interpretācija, kas tiek plaši izmantota politiskajā diskusijā par Latvijas šodien un nākotni, ir samērā etnocentriska. Tā idealizē Latviju starpkaru periodā un izteikti kritiski aplūko padomju laikus. Vidējais Latvijas iedzīvotājs ir dzimis 1967.gadā -tātad lielāko daļu savas dzīves nodzīvojis 'padomju laikā'. Cilvēka pazīmes – vecāks un dzīvojis pagātnē – nereti nav vēlamas. Turklāt, Latvija ir daudzetniska valsts.

Lielāka tolerance un atvērtība kultūras un sociālai dažādībai bieži vien tiek uzskatīta par stimulu jaunrades un talantu piesaistei no visas pasaules. No otras puses, kā rāda neseni pētījumi Latvijas zīmolvedības sakarā, iedzīvotāji nav apmierināti pat ar lielu tūrisu pieplūdumu. Tai pat laikā paši Latvijas iedzīvotāji daudz ceļo uz ārzemēm, daudzi pavada īsāku vai ilgāku laiku ārpus Latvijas un iepazīst dažādību.

Jautājumi

- *Vai šāda pagātnes interpretācija ir ilgtspējīga un nav vardarbīga?*
- *Vai tā var radīt gaisotni cieņas pilnai komunikācijai?*
- *Vai vardarbīga komunikācija, nav ierastākais komunikācijas veids?*
- *Vai tas nav pašapmāns, savu labo atmiņu "iesaldēšana"?*

IZGLĪTĪBA

15. LATVIJAS IZGLĪTĪBAS SISTĒMAS IESPĒJU ATTĪSTĪŠANA **VAI** CITU VALSTU IZGLĪTĪBAS SISTĒMU IESPĒJU IZMANTOŠANA (PIEM. AUGSTĀKAJĀ UN DAŽVIET ARĪ VIDĒJĀ IZGLĪTĪBĀ)

Pētījumi liecina, ka zināšanas un radošums nav tieši saistītas lietas, t.i. zinošāki cilvēki nebūt nav radošāki un otrādi. Diemžēl mūsu augstākās izglītības iestādes nav starp vadošajām nedz ES, nedz pasaulē. Latvijas izglītības sistēma drīzāk rada barjeras daudzveidīgu talantu attīstīšanā (maksas augstākā izglītība, iegūtās vidējās izglītības ierobežojumi tālākai izglītības iegūšanai) un arvien skaidrāk parādās sociālās noslāņošanās ietekme uz skolu pieejamību. Tāpēc, izvērtējot izglītības izmaksas un konkurētspēju, būtu vērts pārdomāt, vai Latvijai nevajadzētu ieviest, piemēram, obligāto vidējo izglītību.

Kā salīdzinoši mazai valstij Latvijai, iespējams, vajadzētu maksimāli izmantot arī citu valstu izglītības sistēmu piedāvājumu savas konkurētspējas celšanā, piemēram, sūtot studentus apgūt šauri specializētās zināšanas attiecīga profila augstskolās ārvalstīs. Piemēram, daudzās Latvijai nepieciešamās profesijās ir daudz lētāk sūtīt studentus uz labām attiecīgā profila pasaules augstskolām nekā uzturēt par publisko naudu katedras un zinātniskos centrus, kas apkalpo nelielu skaitu studentu un zinātnieku.

Jautājumi

- *Vai Latvijai nepieciešama obligātā vidējā izglītība?*
- *Vai Latvijas augstākās izglītības sistēma ir pietiekoši pieejama?*
- *Vai nebūtu izdevīgāk slēgt studiju programmas jomās, kurās Latvijas darba tirgum nav nepieciešami daudzi speciālisti?*
- *Varbūt finansējums "seko studentam" (studenta mācību izvēlei)?*
- *Vai nepieciešamas valsts investīcijas, lai segtu talantīgu studentu mācību maksu citas valsts augstskolā?*
- *Vai valstij vispār vajag jaukties izglītības sistēmā jeb atstāt to tirgus ziņā (izglītība ir business)?*

16. IZGLĪTĪBAS UN ZINĀTNES AKTIVITĀŠU KONCENTRĒŠANA VIENĀ EIROPAS/GLOBĀLO STANDARTU

ZINĀ IZCILĀ UNIVERSITĀTĒ VAI DAŽĀDU DISCIPLĪNU APMĀCĪBA UN ZINĀTNISKĀS DARBĪBAS

VEICINĀŠANA

Pēc pasaules standartiem lielākā daļa Latvijas universitāšu ir samērā nelielas. Līdz ar to nav iespējama pietiekama zinātniskā potenciāla koncentrācija, lai absolventi un universitāšu zinātniskā darbība būtu stabili konkurētspējīgi pat Eiropas mērogā.

Pirmā alternatīva: specializācija un augstu akadēmisko standartu ieviešanu. Pētījumi rāda, ka salīdzinoši nelielām mācību/ pētniecības iestādēm ir grūti sasniegt globālu konkurētspēju un pirmšķirīgu kvalitāti. Lielākus panākumus var gūt tikai specializēti izglītības un pētniecības centri, kuros tiek apvienots viss konkrētās valsts zinātniskais potenciāls un jauda. Ir arī skaidrs, ka Latvija nespēs piedāvāt vienādi kvalitatīvu apmācību un zinātnisko darbību visās disciplīnās, tādēļ zinātniskā un akadēmiskā specializācija šķiet neizbēgama.

Otra alternatīva: augstākās izglītības pieejamība visiem valsts iedzīvotājiem. Latvijas reģionālās augstskolas pilda plašākas funkcijas, kā tikai studentu izglītošana un zinātniskais darbs. Tās rada attiecīgā reģiona intelektuālo vidi, nodrošina ar ekspertīzi un konsultācijām vietējās organizācijas un uztur pozitīvu iekšējo konkurenci starp Latvijas augstskolām. Koncentrējot visus labākos akadēmiskos spēkus vienuviet, samazinātos šāds pozitīvais teritoriālais efekts. Bez tam specializējoties var zaudēt pamatus jomās, kas nākotnē var izrādīties būtiskas tautsaimniecībai un sabiedrības attīstībai.

Jautājumi

- *Ja Latvijas augstākā izglītība un zinātne specializējas, kādos virzienos tas būtu jādara?*
- *Vai atbalstot daudzu nelielu augstskolu pastāvēšanu, valsts pārāk neizklīdē resursus un nekavē globālas konkurētspējas veidošanos?*
- *Kā varētu panākt, ka Latvijas reģionālā augstskola kļūst starptautiski konkurētspējīga?*

17. IZGLĪTĪBAS SISTĒMAS ATVĒRTĪBA UN UZSVARS UZ TĀS ĀRĒJO KONKURĒTSPĒJU VAI LATVIJAS

VIETĒJĀ POTENCIĀLA MOBILIZĀCIJA UN MAKSIMĀLA IZMANTOŠANA

Latvijas vidusskolu un augstskolu beidzēju došanās studēt uz ārzemēm, lai apgūtu specialitātes, kas tiek piedāvātas arī Latvijas mācību iestādēs, liecina, ka Latvijas mācību sistēma piedāvājuma ziņā nav ārēji konkurētspējīga.

Pirmā alternatīva: Latvijas mācībspēku atalgojuma līmenis jau šobrīd pieļauj iespēju algot citu valstu pasniedzējus, tiesa, pagaidām to sarežģī atsevišķu likumos normas. Līdz ar to pastāv konkurences trūkums pasniedzēju vidū un mazinās mācību kvalitāte Latvijas augstskolās. Savukārt, pasniedzēju un pētnieku

darba tirgus atvēršana vietējās izglītības konkurētspējas celšanai, iespējams, varētu nozīmēt, ka daudzi Latvijas zinātnieki un akadēmiskie spēki zaudētu darbu.

Otra alternatīva: koncentrēt finansiālos, akadēmiskos resursus un infrastruktūru tikai jomās, kas piedzīvo izaugsmi un kurām ir sasaiste ar pieprasījumu darba tirgū. Specialitātēm, kuras nav konkurētspējīgas, finansiālais atbalsts varētu tiktu samazināts.

Jautājumi

- *Kā padarīt vietējo izglītību saistošu un konkurētspējīgu?*
- *Vai jomās, kurās trūkst jeb ir zemi kvalificēti mācībspēki, nepieciešami ieguldījumi, pieaicinot ārvalstu pasniedzējus? Pat ja tas nozīmētu, ka vietējais akadēmiskais personāls zaudētu darbu?*
- *Varbūt esošos resursus nepieciešams koncentrēt tikai jomās, kuras jau pašreiz ir konkurētspējīgas un apliecina izaugsmi?*

18. LATVIJA KĀ TALANTU IZKOPŠANAS UN AUDZINĀŠANAS ZEME VAI LATVIJA KĀ NELIELS MASU PATĒRĒTĀJU TIRGUS

Tiek uzskatīts, ka tās ASV pilsētas, kurās koncentrējās vairāk talantu, ekonomiski attīstās ātrāk. Savukārt, ja 2004. un 2005. gadā Latvijā augstāko izglītību ieguva 49 976 iedzīvotāji, tad strādāt ārpus Latvijas šajos divos gados devās 8 800 (18% no talantu pieauguma) iedzīvotāju ar augstāko izglītību. Latvija, tātad, ir smadzeņu "donors". Turklāt, nereti, tā neprot izmantot savu cilvēku zināšanu potenciālu. Darbaspēka migrācijas jautājumā Latvija varētu koncentrēties uz savu talantu paturēšanu un svešu 'importu'.

Piesaistot skaitliski lielu ārvalstu darbaspēku, Rīga nespētu tiem nodrošināt kvalitatīvus mājokļus, kā arī palielinātos vides piesārņojumu. Šādos apstākļos šos cilvēkus būtu grūti integrēt sabiedrībā, kurā jau tā ir vājš tolerances sliekšnis.

Savukārt, lai piesaistītu talantus, būtu jāveido toleranta, droša, radoša sabiedrība, kura var piedāvāt konkurētspējīgas algas, kā arī būtu jāattīsta tehnoloģiju adaptēšanas spējas, lai automatizētu roku darbu un veidotu platformu jaunām radošām izpausmes formām.

Jautājumi

- *Ilgtspējīgas investīcijas izglītībā kā vispārēju kompetenču attīstība (vispārīgi izglītoti cilvēki) vai investīcijas konkrētās zināšanās ar neizbēgami neilgu aktīvas izmantošanas periodu, jo zināšanas ātri noveco (speciālisti, eksperti)*
- *Vai tā nav ilūzija, ka ārvalstu talanti dosies uz Latviju? Kālab lai viņi šurp dotos, nevis uz citām ES valstīm un pilsētām, ja pat mūsu talanti dodas prom?*
- *Kā un ar ko var paturēt mūsu talantus un pieaicināt jaunus*
- *Kādam jābūt videi, lai tā neapspiestu radošas idejas un vēlmi sadarboties? Kāda komunikācija var būt līdzeklis kā palielināt ideju skaitu, iedrošināt radošus cilvēkus (neizraisīt tiem kauna un kļūdīšanos sajūtu) un iemācīties sadarboties?"*

TELPISKĀ ATTĪSTĪBA

19. RESURSU KONCENTRĀCIJA VISDINAMISKĀKĀJĀ VIETĀ (RĪGĀ) VAI DAUDZU ATTĪSTĪBAS CENTRU

VEIDOŠANA

Pašlaik Latvijā ir 77 pilsētas. Vienā no tām – Rīgā – koncentrēta vismaz puse valsts ekonomiskās aktivitātes un, ieskaitot blakus esošās teritorijas, arī puse iedzīvotāju.

Pirmā alternatīva: Ar Nacionālo attīstības plānu pieņemtā policentriskā attīstība paredz līdzsvarotu valsts teritorijas attīstību, pakalpojumu pieejamību un tautsaimniecības izaugsmi. Tomēr lielākajā daļā pilsētu resursu koncentrācija un izaugsmes tempi ir nelieli. Lai nodrošinātu ekonomisko konkurētspēju un izaugsmi nepieciešami vērienīgi ieguldījumi ceļu, komunikāciju un pakalpojumu infrastruktūras uzlabošanā.

Otra alternatīva: mobilizēt resursus un koncentrēt attīstību tikai lielākajās Latvijas pilsētās, pārējās sniedzot vien minimālo pakalpojumu apjomu. Latvijas, it sevišķi Rīgas, ģeogrāfiskais novietojums, kultūras un valodas kapitāls saistībā ar ES un Krievijas tirgu, pamatoti tiek uzskatīts par priekšrocību tranzīta un starpniecības izaugsmei.

Pateizējā ES un arī Latvijas valsts politika virza finansiālos resursus vienmērīgai valsts attīstībai. Rīga – valsts ekonomiskais dzinējspēks - un tās attīstība šķietami paliek novārtā. Iespējams, Latvijai ir jāizmanto divu policentrismu pieeja. Viens ir Eiropas lielāko pilsētu policentrisms, kura ietvaros attīstās Rīga. Otrs – Latvijas pilsētu un lauku teritoriju policentrisms, kurā Rīgas faktors netiek tiešā veidā aplūkots. Šajā otrajā gadījumā policentrisms ir nevis – Rīga pret pārējo Latviju, bet gan izvēle – visu 77 pilsētu vai 10 lielāko pilsētu attīstība.

Jautājumi

- *Vai ieguldījumi 77 Latvijas pilsētu attīstībā ir rentabli un plānojamā nākotnē ienesīgi?*
- *Vai policentriska valsts attīstība ar 9 lielām pilsētām un vienu galvaspilsētu ir alternatīva?*
- *Kā attīstīt tās pilsētas, kurās nav liela cilvēku koncentrācija?*
- *Vai pilsētas var attīstīties, ja tajās samazinās vai nepieaug cilvēku skaits?*
- *Vai nepieciešams apturēt emigrāciju no mazākām Latvijas pilsētām uz lielākām?*
- *Kāds ir Rīgas potenciāls tranzīta un starpniecības pakalpojumu nozarē? Vai attīstību koncentrēt Rīgā jeb Latvijā kopumā? Vai Rīga nav līdzvērtīgs zīmols Latvijai?*

20. FIZISKĀ ATTĀLUMA SAMAZINĀŠANA VAI DIGITĀLĀ ATTĀLUMA SAMAZINĀŠANA

Lai gan lidostu iekārtošana ir neilgtspējīgs risinājums, laiks un enerģija, kas tiek patērēta attāluma mērošanai kļūst aizvien dārgāki resursi. Cilvēku mobilitātes ziņā Latvija veidojas aizmirstās perifēriālas zonās. Ienākot lētām aviokompānijām, strauji pieaug to cilvēku skaits, kuri biežāk ceļo uz Londonu, Parīzi nekā Rēzekni, Ventspili, Liepāju utt.. Šobrīd, Rīgas iedzīvotājiem Daugavpils ir tālāka par Berlīni (laiks, kas nepieciešams, lai nokļūtu šajās pilsētās), kas Daugavpili vēl vairāk padara par perifēriju.

Digitālās telpas attīstība distances pārvarēšanai: Tikai atsevišķās pilsētās ir iespējama strauja attīstība. Tādēļ latviešu dzīves veids - vēlmei pēc viensētas laukos - ir grūti (dārgi) savienojams ar kvalitatīvu pakalpojumu nodrošināšanu ikvienam. Distances pārvarēšanai būtu jāattīsta e-pakalpojumi, lai tradicionālo viensētu pārvērstu par "digitālu" viensētu, kura būtu integrēta darba tirgū, spētu uzturētu saites ar attāliem radniekiem, draugiem, kvalitatīvi sadarbotos ar pilsētām un vietējām pašvaldībām utt.

Jautājumi

- *Kā samazināt laika un uztveres distanci starp Rīgu un reģionālām pilsētām?*
- *Kālab cilvēki no Liepājas brauktu uz Latgali?*
- *Kāda transporta sistēma un infrastruktūra varētu nodrošināt visoptimālāko (ieguvumi, zaudējumi, dzīves kvalitāte utml.) sasaisti starp dažādām Latvijas pilsētām?*
- *Vai latvieši akceptētu digitālās viensētas konceptu?*
- *Vai digitāla viensēta būtu dzīvotspējīga alternatīva policentriskuma attīstībai?*
- *Kā to padarīt par iespēju vecākiem cilvēkiem?*
- *Kādu pakalpojumu sniegšanu var digitalizēt, kādu nē?*

NENOVĒRŠAMIE ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS VIRZIENI (T.S. NO REGRET MOVES)

Ekonomika, enerģētika.

- Aktīvi jāstrādā pie eksporta attīstības, nosakot to par valsts mēroga prioritāti un koncentrējoties uz potenciālu demonstrējamām nozarēm.
- Jāievieš 'Enerģētiskā atskaites sistēma' (gan latos, gan kilovatos) gan rīcībpolitikās, gan patēriņā veidošanā un izvērtējumā.
- Tautsaimniecība jāveido uz plašas jaunrades atbalsta bāzes izglītībā, ražošanā, patēriņā, zinātnē.
- Jādefinē sociālekonomiskie un kultūras starptautiskās sadarbības virzieni, kurus jāsteno integrēti ekonomikā, kultūrā un izglītībā.

Izglītība un labklājība

- Izglītības sistēma jāpadara ārēji (arī eksporta nozīmē) konkurētspējīga.

- Labklājības sistēma jāpārveido uz partnerības un aktivitātes (nevis pabalstu izsniegšanas kā risku apdrošināšanas) pamatiem t.i. jaunu sociālā modeļa formulējumu.
- Strauji jāveido vecāku cilvēku (virs 50) darba tirgus un sociālās iesaistes aktivizēšanas sistēma (tai skaitā atkalapmācība augstākās izglītības iestādēs).

Publiskā pārvalde.

- Jāveido sociālais līgums starp sabiedrību un valsti.
- Attīstības politikas jādefinē ne tikai ekonomiskos, bet arī apmierinātības ar dzīvi rādītājos.
- Publiskā sektora – valdības, ministriju, pašvaldības - veikums regulāri (katru gadu) jāvērtē sasniegto attīstības indikatoru gaismā, nosakot veicināšanas un sankciju mehānismus.

Transports un telpiskā attīstība

- Telpiskā attīstība jābalsta vietu teritoriālās konkurētspējas principos.
- Transporta koridori Latvijas teritorijā jāveido kā ekonomiskās aktivitātes, pakalpojumu, kultūras un izglītības sasniedzamības veicinātāji.

Ilgtspējība

- Ilgtspējīga attīstība jāveido uz valsts un mājsaimniecību sadarbības pamatiem.
- Ilgtspējīgas attīstības principi jāfiksē visaugstākajā iespējamajā juridiskajā līmenī (piem. Satversmē).
- Valstij aktīvi un daudzveidīgi jāveicina ilgtspējīga dzīves veida izplatība, plaši izmantojot gan ekonomiskos (nodokļi, tiešie maksājumi), gan neekonomiskos instrumentus.